

Dr hab. Mariusz Kulik

Warszawa 29.12.2025.

prof. IH PAN

Zakład Historii Idei i Dziejów Inteligencji

w XIX-XX wieku

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla

Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

Mgr Aleksandra Zawadzka, *Lincze w Teksasie jako spektakl wyparcia strachu 1882-1922.*

Tło, uwarunkowania, przebieg

Recenzowana praca dotyczy dziejów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej na przełomie XIX i XX, w trudnym dla tego kraju okresie transformacji po zakończeniu wojny secesyjnej. Podjęty temat dotyczący linczów w Teksasie, omawia mało znane zagadnienie w zachodniej i polskiej historiografii, stając się przyczynkiem do dalszych, obiecujących badań.

Trafność tematu:

Autorka recenzowanej rozprawy prawidłowo sformułowała temat, precyzyjnie określając jej zakres tematyczny. Za temat swych badań Autorka wybrała lincze na terenie stanu Teksas na przełomie XIX-XX wieku. Ich tło, uwarunkowania i przebieg. Autorka swe badania ograniczyła do jednego stanu Południa Stanów Zjednoczonych, co było związane z obfitością materiałów źródłowych, głównie prasowych. Trafnie wybrała ramy chronologiczne dysertacji, za początkową datę uznając rok 1882, kiedy to rozpoczęto katalogowanie linczów i drukowanie ich statystyk w prasie amerykańskiej. Datę końcową określiła jest rok 1922, kiedy to Izba Reprezentantów uchwaliła ustawę o uznaniu linczu za przestępstwo federalne.

Celem pracy jest przedstawienie przyczyn linczów i wykazanie, że były wyrazem lęku społeczeństwa Południa, a szczególnie tytułowego Teksasu, przed zmianami społecznymi, politycznymi i ekonomicznymi, zachodzącymi w USA po zakończeniu wojny secesyjnej. Tematem jednak nie jest opisanie linczu tylko jako wydarzenia. Autorka postanowiła pokazać teatralizację linczu, który przyjął rolę spektaklu wyparcia strachu odczuwanego przez część społeczeństwa amerykańskiego Południa.

1. Struktura pracy:

Praca ma charakter problemowo-chronologiczny. Autorka w wyczerpujący sposób omówiła elementy, składające się na bardzo złożony problem badawczy.

Liczy ona 256 stron, z czego właściwego tekstu rozprawy 236 strony. Składa się ona ze Wstępu, czterech rozdziałów, podzielonych na podrozdziały i Zakończenia. Na końcu pracy zamieszczono bibliografię oraz spis fotografii. Rozdziały I i IV pełnią rolę Prologu i Epilogu, są one też znacząco krótsze. Rozdziały II i III są bardzo obszerne i stanowią główną część dociekań Autorki.

2. Omówienie doboru bibliografii (źródeł):

Recenzowana praca opiera się na bogatej bibliografii, w zdecydowanej większości anglojęzycznej. Podstawą źródłową jest prasa amerykańska omawianego okresu, a wykorzystanych tytułów jest aż 96. Dostęp do nich i wykorzystanie, szczególnie niskonakładowych czasopism lokalnych, było możliwe dzięki ich obecności w amerykańskich bibliotekach internetowych. Pracę oparto na 164 opracowaniach, jak już wspomniano w zdecydowanej większości anglojęzycznych. Wykorzystano 56 artykułów naukowych, maszynopisy prac dyplomowych (magisterskich i doktorskich) uczelni amerykańskich oraz wiele stron internetowych.

Warte podkreślenia jest również wykorzystanie artykułów własnych, które Autorka zamieściła w czasopiśmie historycznych – „Almanach historyczny”.

Dobór wykorzystanego materiału źródłowego jest bardzo istotny, ponieważ właśnie na publikacjach prasowych Autorka oparła swe dociekania oraz płynące z nich wnioski.

3. Aparat naukowy:

W recenzowanej i obszernej pracy, Autorka analizując i interpretując teksty źródłowe, korzystała z aparatu pojęciowego oraz metod wykorzystywanych w naukach historycznych, psychohistorii i antropologii kulturowej. Analizowała także źródła ikonograficzne (zdjęcia zamieszczane w ówczesnej prasie, wydawane okolicznościowe pocztówki), opisując je jako dokument opisywanych wydarzeń. Ukazano też, w jaki sposób wykorzystywano fotografie do odczłowieczenia uwiecznionych na nich osób, w tym wypadku ofiar linczów. Wskazuje to na wysokie poziom umiejętności warsztatowych Autorki i bardzo dobrą znajomość tematu.

Interdyscyplinarność badań umożliwiła Autorce ukazanie opisywanych wypadków w szerokim ujęciu. Umożliwiło to uwzględnienie czynników historycznych, kulturowych, politycznych oraz gospodarczych, budując właściwe tło opisywanych wydarzeń.

W dysertacji Autorka właściwie stosowała aparat naukowy. Odsyłacze umieszczono we właściwych miejscach, a ich forma nie budzi zastrzeżeń. Są one sporządzone jasno i czytelnie, ułatwiając lekturę i właściwe zrozumienie przekazywanych treści.

4. Omówienie treści:

Jak już wspomniano, praca składa się z czterech rozdziałów, w których Autorka przedstawiła w precyzyjny sposób zjawisko linczów w Teksasie na przełomie XIX i XX wieku.

W I rozdziale zatytułowanym *Południe i Texas – powstanie i charakterystyka regionu i stanu*, Autorka szczegółowo opisała tytułowe zagadnienie. Tekst podzielono na cztery podrozdziały dotyczące różnorodnych kwestii historii Południa Stanów Zjednoczonych. Szczegółowo scharakteryzowano kwestie kulturowe regionu, co wiązało się z zamieszkującą tam ludnością napływową (Irlandczycy i Szkoci) oraz prezentowaną przez nich kulturą, religijnością, a co za tym idzie odmiennością kulturową i związanym z tym specyficznym pojmowaniem spraw godnościowych i honorowych. Osobne miejsce poświęcono wojnie secesyjnej oraz następstwach jakie ona przyniosła dla Południa i samego Teksasu. Opisano też wpływ religii oraz mentalność tzw. „utraconej szansy” wpłynęły na uporanie się z powojenną traumą oraz wytworzenie się specyficznej atmosfery dopuszczającej stosowanie linczów wobec ludności czarnoskórej. Autorka ukazała, jak wszystkie wspomniane czynniki wpływały na kształtowanie się relacji między wolnymi mieszkańcami Południa a niewolnikami, oraz jak wpłynęły ona na rodzący się stopniowo rasizm.

Rozdział II, jest zatytułowany *Droga do linczu. Zmiana, niepewność i panika moralna w Teksasie, 1865-1922*. Autorka zawężyła obszar swych dociekań, i skupia się tylko na terenie Teksasu. Swoje dociekania rozpoczyna od opisu zmian, politycznych i społeczno-ekonomicznych, jakie zaszły na Południu Stanów Zjednoczonych po wojnie secesyjnej, w tzw. okresie rekonstrukcyjnym, czyli latach 1865-1877. W okresie tym kontrolę nad instytucjami państwowymi sprawowali przedstawiciele zwycięskiej Północy, co miało swój oddźwięk w niewielkiej liczbie aktów przemocy względem czarnych mieszkańców Teksasu. Następne podrozdziały poświęcone są późniejszemu okresowi – latom 1877-1922, w którym Południe uzyskiwało samodzielność i pozwoliło kształtować się na swój sposób. Zachodzące w tym czasie procesy ogólnie rozumianego rozwoju (m. in. industrializacja, urbanizacja, przemiany ekonomiczne), udział Stanów Zjednoczonych w I wojnie światowej, rozwój rynku prasowego oraz idące za tym zmiany obyczajowe, spowodował wytworzenie specyficznej atmosfery, obawy, a nawet strach, które potem prowadziły do linczów.

W rozdziale III, zatytułowanym *Lęki i lincze. Teksas w latach 1877-1922*, Autorka przedstawiła mechanizmy powstawania i wyładowywania lęków społecznych, które były spowodowane w dużej mierze zachodzącymi procesami modernizacyjnymi. W kolejnych podrozdziałach opisała poszczególne czynniki wywołujące powstawanie lęków białej społeczności Południa. Były to: modernizacja, kwestie ekonomiczne oraz polityczno-

społeczne. Podrozdział dotyczący lęków o podłożu polityczno-społecznym, został podzielony na mniejsze części, dotyczące – lęków białych przed utratą dominującej pozycji, lękiem przed „Nowym Murzynem” i przestępczością jaką miał powodować oraz lękiem o podłożu seksualnym. Ostatni podrozdział wskazuje w jaki sposób wszystkie wymienione czynniki prowadziły do powstawania agresji i jej ujściu w linczu. Autorka, w swym wywodzie odwoływała się do teorii psychologicznych.

Rozdział IV – *Dekorum przemocy. Lincz jako spektakl i przestrzeń dla komercji* jest jednym z najciekawszych fragmentów dysertacji. Autorka w swych dociekaniach sięgnęła do teorii teatrologicznych, i rozpatrywała lincz jako spektakl, przypominający sztukę teatralną. W kolejnych podrozdziałach ukazano etapy przygotowawcze wydarzenia, takie jak ujęcie i identyfikacja przestępcy, przyznanie się do winy i przemarsze. Relacjonowanie wydarzenia, wraz z opisami jego stałych elementów, tzn. miejsce (jako przestrzeń teatralna), elementy wizualne i akustyczne, widownia i aktorzy oraz przebieg samego wydarzenia. Przedstawiono też rolę prasy w organizacji i relacjonowaniu wydarzeń. W ostatnim podrozdziale Autorka ukazała kwestie komercyjne i rekreacyjne opisywanych wydarzeń (linczu).

Autorka dokonała właściwego doboru materiału źródłowego, z którego wybrała to, co było ważne dla poruszanej tematyki. Analiza materiałów prasowych była niekiedy bardzo szczegółowa. Stosowano różnorodne metody badawcze rozpatrywana z różnych punktów widzenia. Jej wieloaspektowość wskazuje na pełne panowanie nad wykorzystanymi materiałami, co w przypadku masowości wykorzystywanych źródeł zasługuje na pełne uznanie. Wskazuje to też bardzo dobre opanowanie warsztatu naukowego.

Rozprawa jest napisana poprawnym językiem polskim, który jest bardzo łatwy w odbiorze. Stosowany aparat pojęciowy jest precyzyjny i adekwatny do opisywanych treści. Czytelnik nie ma problemu z właściwym zrozumieniem treści.

5. Błędy, usterki itp.:

Wydaje się, że można byłoby sięgnąć do pewnych opracowań autorów polskich lub autorów obcych, przetłumaczonych na język polski. Pokazałoby to, że dzieje Stanów Zjednoczonych, czy pewne obszary badawcze nie są całkowicie w Polsce nieznane. Jedną z takich prac jest ciekawa monografia Henry’ego Hobhouse’a, *Ziarna zmian. Sześć roślin, które zmieniły oblicze świata*¹, która ukazuje wpływ handlu określonymi roślinami na gospodarkę świata oraz jej oddziaływanie społeczne (m in. rozwój niewolnictwa), czy Zbigniewa Lewickiego, *Historia cywilizacji amerykańskiej. Era konsolidacji 1861-1945*².

¹ H. Hobhouse, *Ziarna zmian. Sześć roślin, które zmieniły oblicze świata*, Warszawa 2001.

² Z. Lewicki, *Historia cywilizacji amerykańskiej. Era konsolidacji 1861-1945*, Warszawa 2012.

Praca w zdecydowanej większości nie ma zauważalnych błędów merytorycznych ani językowych. Można jednak zauważyć pewne usterki, które pojawiły się w czasie długiego obcowania z obcojęzycznymi źródłami, ponieważ niektóre użyte nazwy mają swoje polskie odpowiedniki, np. nazwy plemion indiańskich Apache, Comaches to w języku polskim Apacze i Komancze (s. 39). Zdarzają się drobne potknięcia językowe, literówki, czy parokrotne użycie niewłaściwego języka w odsyłaczu, np. odsyłacz nr 234, na s. 51, gdzie tytuł opracowania amerykańskiego jest częściowo podany w języku angielskim i polskim: W.J. Cooper Jr, T.E. Terrill, *Amerykańskie Południe. A History*. Volume III/Third Edition, Mc Graw-Hill, New York 2002, s. 365-366.

Część wskazanych potknięć, czy literówek, nie mają wpływu na odbiór pracy, ani nie zmniejszają jej wartości naukowej.

6. Konkluzja:

Rozprawa doktorska mgr Aleksandry Zawadzkiej, *Lincze w Teksasie jako spektakl wyparcia strachu 1882-1922. Tło, uwarunkowania, przebieg* jest ważna pod względem poznawczym dla polskiej historiografii oraz naszej wiedzy o historii Stanów Zjednoczonych. Autorka dysertacji, na podstawie imponującej bazy źródłowej, wprowadza do polskiej historiografii mało znany temat związany z dziejami społeczeństwa amerykańskiego. Zapełnia ona także lukę badawczą dotyczącą funkcjonowania społeczeństwa w dobie szeroko rozumianych przemian, oraz rodzącego się wówczas poczucia społecznego zagrożenia.

Warte podkreślenia jest łączenie przez Autorkę różnych dziedzin wiedzy, co dało szerokie spojrzenie na opisywane zjawisko (lincze). Ukazała jego złożoność, różnorodne konteksty oraz skutki dla społeczności Południa. Ponadto dysertacja wskazuje na ponadprzeciętne umiejętności warsztatowe oraz samodzielność badawczą Autorki.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach i tytule naukowym z 2003 r. z późniejszymi zmianami (Dz. U. z 2018 r., nr 1668, art. 187), stwierdzam, że oceniana praca mgr Aleksandry Zawadzkiej spełnia wszystkie ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim, tzn. stanowi próbę oryginalnego rozwiązania problemu naukowego.

Wnioskuje o dopuszczenie mgr Aleksandry Zawadzkiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

